
REFORMY TRHU PRÁCE A ZMĚNY V SYSTÉMU SOCIÁLNÍ OCHRANY: OD WELFARE K WORKFARE

Magdalena Kotýnková*

Závažným ekonomickým problémem Evropy se stala nezaměstnanost. K jejímu vysokému nárůstu došlo počátkem 90. let minulého století, kdy začala být doprovázena vysokou dlouhodobou a přetrvávající nezaměstnaností¹ a vysokým počtem nezaměstnaných dlouhodobě pobírajících sociální dávky. Právě velký počet dlouhodobě nezaměstnaných signalizoval, že systémy sociální ochrany byly koncipovány tak, že velkorysé sociální dávky podlamovaly motivaci nezaměstnaných ke vstupu na trh práce. V průběhu 90. let proto prošly systémy sociální ochrany v řadě evropských zemí významnými změnami. Zatímco ještě v první polovině 90. let byly založeny převážně na pasivní solidaritě, která zajišťovala udržení příjmů jednotlivých společenských skupin přerozdělováním příjmů od pracovně činného obyvatelstva k těm, kteří příjmy nemají, aniž by byli motivováni k hledání a přijetí zaměstnání, byl ve druhé polovině 90. let položen důraz na stimulaci nezaměstnaných k jejich pracovní aktivitě. V evropských zemích tím došlo ke změně náhledu na systémy sociální ochrany, kterým začala být vytýkána příliš vysoká ochranná a zabezpečovací funkce a začala se zdůrazňovat jejich nová, donucovací funkce. Nezaměstnaní začali být podněcováni ke vstupu na trh práce ztíženým přístupem k sociálním dávkám a k získání příjmu svým vlastním přičiněním, především prací. Cílem bylo zamezit, aby se nezaměstnanost, vnímána jako život na dávkách, stala běžným životním stylem.

Významnými změnami prošel rovněž český systém sociální ochrany, který byl počátkem 90. let vytvořen tak, aby byla zajištěna sociální průchodnost ekonomické transformace ochranou obyvatelstva před chudobou při ztrátě zaměstnání. Pro některé skupiny obyvatelstva se však staly sociální příjmy relativně lehce dosažitelné a v některých případech i vyšší než ty, které by mohly získat vlastní prací. Postupný nárůst počtu dlouhodobě nezaměstnaných, u nichž se život bez placené práce stal

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta (kotynkov@vse.cz).

¹ Dlouhodobá nezaměstnanost je definována podle metodiky ILO jako nezaměstnanost delší 12 měsíců, přetrvávající nezaměstnanost jako nezaměstnanost delší 24 měsíců.

novým životním stylem, znamenal, že se i v české sociální praxi začal klást důraz na schopnost nezaměstnaných vstoupit na trh práce. Obdobně jako v ostatních evropských zemích se tím začíná měnit koncept sociální ochrany. Cílem tohoto příspěvku² je prověřit, zda se změna konceptu sociální ochrany ubírá správným směrem a jaké změny lze v české sociální praxi očekávat.

1. Nezaměstnanost a krize státu blahobytu

Počátkem 90. let minulého století přesáhla míra nezaměstnanosti v Evropské unii hranici 10 % při vysokém podílu dlouhodobé nezaměstnanosti. K nárůstu nezaměstnanosti však začalo docházet již od 70. let³. Vývoj nezaměstnanosti a její negativní dopady jak na ekonomiku (růst výdajové stránky sociálních rozpočtů), tak na kvalitu života společnosti a jedinců (život jedinců a skupin obyvatelstva na okraji společnosti) se stal hlavním podnětem pro reformy trhu práce a změny v evropských systémech sociální ochrany.

Velkorysé systémy sociální ochrany, pro které se vžil název stát blahobytu (welfare state)⁴, byly v evropských zemích postupně vytvářeny v polovině 20. století. Sdílenou ideou podporující stát blahobytu byla idea společnosti založené na vysoké sociální solidaritě. Charakteristickým rysem státu blahobytu byly rozsáhlé redistribuční procesy, jejichž cílem bylo dosáhnout vysokého sociálního jistění obyvatel.

Avšak již ekonomická recese v 70. letech, která byla způsobena dvěma nabídkovými šoky vyvolanými růstem ceny ropy⁵, zapříčinila celou řadu změn, na které musel reagovat i koncept státu blahobytu. Ekonomická recese zvrátila situaci na trhu práce, na němž až do 70. let přetrvávala nízká nezaměstnanost. Náhlý růst nezaměstnanosti vyvolal tlak na růst výdajové strany veřejných rozpočtů, čímž se stát blahobytu stal neúměrně nákladný. Vedle ekonomické stránky došlo ke krizi sociálního státu rovněž v důsledku ztráty sociálního konsensu. Rostoucí nezaměstnanost vyvolala nutnost poskytovat kromě základního systému univerzálních dávek sociálního zabezpečení ještě dávky těm, kteří se ocitli mimo trh práce, což postupně podlamovalo původní ideje o vysoké sociální solidaritě. Změna podmínek na pracovních trzích se tím stala podnětem ke snížení vysokých garancí státu na ochranu jedince v nepříznivé sociální situaci přijatých v minulosti, kdy nezaměstnanost byla nízká. Transformovaný stát blahobytu označovaný jako „post welfare state“, byl sice stále vystavěn

2 Příspěvek vznikl jako součást řešení projektu IGA č. IG504057 (30/07) Flexibilita trhu práce a sociální ochrana v Evropské unii.

3 V druhé polovině 20. století se mění charakter nezaměstnanosti. Od 70. let se začíná hovořit o fenoménu nové nezaměstnanosti, neboť již přestává platit kauzalita mezi vývojem nezaměstnanosti a hospodářským cyklem. Nezaměstnanost přetrvává i v obdobích hospodářské expanze, přičemž se projevuje rostoucí trend míry dlouhodobé nezaměstnanosti, v jejímž rámci se vyčleňují skupiny obyvatel, které mají omezený přístup na trh práce. V odborné literatuře jsou označovány jako „znevýhodněné skupiny obyvatelstva na trhu práce“ a patří k nim např. etnické menšiny, nízkokvalifikovaní, osoby se zdravotním postižením apod.

4 Filozofické základy konceptu welfare state se často připisují anglickému lordu siru W. H. Beveridgemu (1879–1963), který v roce 1942 vypracoval komplexní systém sociálního zabezpečení a v něm použil i slovo welfare state. Sám se však za autora tohoto konceptu nepovažoval.

5 První ropný šok byl způsoben válkou Jom Kippur (1973–1974) a následným uvalením embarga na vývoz ropy kartelem OPEC. Druhý ropný šok byl způsoben iránskou revolucí a následnou válkou s Irákem (1979–1980).

na původních principech jištění obyvatelstva v nepříznivých životních situacích, nově však byl stanoven limit, do kterého jsou služby státu občanům k dispozici.

I přes značné změny v konceptu státu blahobytu, které byly přijaty v 70. letech, nedošlo na trhu práce k očekávaným výsledkům. Naopak, v první polovině 90. let dochází k vysokému nárůstu dlouhodobé a přetrvávající nezaměstnanosti. Objevuje se jev označovaný jako „nezaměstnanost jako nový životní styl“, který odráží preferenci života nezaměstnaných na sociálních dávkách před vstupem na trh práce a životem z vlastní práce. Vývoj sociální ochrany proto dále směřuje k posílení odpovědnosti jedince za jeho životní situaci, zatímco v předcházejícím období stát přebíral část jeho odpovědnosti na sebe. Koncem 90. let a zvláště počátkem prvního desetiletí 21. století jsou vystupňovány reformy trhu práce a do systémů sociální ochrany je zabudován nový princip, jehož cílem je donutit nezaměstnané hledat a přijmout zaměstnání.

2. Donucovací princip jako nový prvek systémů sociální ochrany

I přesto, že vývoj nezaměstnanosti byl v jednotlivých evropských zemích rozdílný, stejně jako je rozdílná historie jednotlivých zemí, byla počátkem 90. let ve všech evropských zemích zaznamenána vysoká dlouhodobá nezaměstnanost a spolu s tím také vysoký počet osob pobírajících sociální dávky. Umožňují-li sociální dávky dlouhodobé setrvání v nezaměstnanosti, pak účinky těchto dávek jsou negativní. U dlouhodobě nezaměstnaných dochází k degradaci lidského kapitálu ztrátou kvalifikace, zkušeností, pracovních návyků, společenské prestiže a ke změně v přístupu k práci samotné. Opětovné začlenění dlouhodobě nezaměstnaných na trh práce je obtížné také z důvodu jejich neochoty vystoupit ze životního stylu, pro který se vžil pojem „sociální parazitismus“. Sklony k sociálnímu parazitismu mohou být sice vrozené, případně získané v rodině, ve které děti žijí s dlouhodobě nezaměstnanými rodiči, ale hlavní podmínkou jejich rozvinutí je existence sociálních dávek, které dlouhodobě přežívání bez práce umožňují. S uvedenými dopady dlouhodobé nezaměstnanosti na lidské chování se nutně pojí i závažné ekonomické důsledky, neboť výdaje na podpory v nezaměstnanosti a dávky sociální potřeby dlouhodobě nezaměstnaným zatěžují veřejné výdaje.

Vysoká dlouhodobá nezaměstnanost svědčila o tom, že se vytvořila skupina osob, u nichž došlo ke změně v přístupu k práci samotné. Začíná se vyčleňovat nová „vrstva“ společnosti, která se spoléhá na sociální dávky. Systémy sociální ochrany byly proto podrobeny kritice nejen ze strany teoretiků, ale i společností samotnou a od druhé poloviny 90. let řada evropských států začíná klást důraz na novou, donucovací funkci sociální ochrany. Donucovací funkce je založena na reformě pracovních trhů spočívající v jejich zpružnění a na bonifikaci nezaměstnaných, kteří jsou aktivní a jeví snahu pracovat před obyvateli pasivními, dobrovolně setrvávajícími v nezaměstnanosti.

Cílem donucovacího principu je integrovat dlouhodobě nezaměstnané na trh práce jejich aktivací: „Aktivační opatření trhu práce kladou důraz na používání různých stimulů k aktivnímu jednání nezaměstnaných a zpřisňují podmínky přístupu k sociálním dávkám. Pro jedince je stále obtížnější získat či udržet nárok na výplatu sociálních dávek, přičemž se od příjemců sociálních dávek očekává jejich účast v aktivačních programech předkládaných příslušnými úřady a především akceptace nabízených pracovních nabídek. V případě, že jedinec tato očekávání neplní, je vystaven přísným sankcím či dokonce

odněti přiznané dávky. Jinou formou donucovacího principu je změna výplaty dávek, tj. kratší či limitované periody výplaty těchto dávek“ (Kvist, 2003, s. 8).

Donucovací princip obsahuje dvě úrovně. První úroveň je hodnocení snahy jedinců hledat si práci a to i práci krátkodobou a druhou úroveň je přímá stimulace přijmout zaměstnání snižováním velkorysých dávek v nezaměstnanosti. Předpokladem je však pružný trh práce, na kterém rychle vznikají pracovní příležitosti. Pokud příjemce neprojeví snahu vstoupit na trh práce, může být krajním řešením úplné odebrání sociálních dávek.

Donucovací funkce sociální ochrany je v protikladu k její zabezpečovací funkci, která spočívá v jištění obyvatel v hmotné nouzi. Rozsah aplikace donucovacího principu a snížení jištění obyvatel v hmotné nouzi je proto vždy národním specifikem. Aplikaci samotného principu lze však sledovat ve všech evropských zemích.

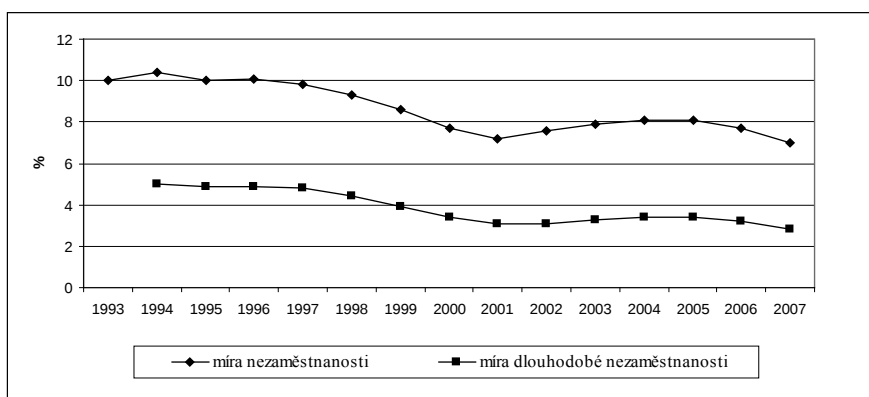
3. Od welfare k workfare

Snížení zabezpečovací funkce a posílení donucovací funkce systémů sociální ochrany je směr, který je označován jako přechod od welfare k workfare, kde cílovým stavem je sice blahobyt, avšak podmíněný aktivitou jedinců, především vlastní prací⁶.

Změny systémů sociální ochrany evropských zemí se staly významným faktorem snižování nezaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti v zemích Evropské unie kulminovala v roce 1994, kdy činila 10,4 %, v roce 2007 poklesla na 7 %. Míra dlouhodobé nezaměstnanosti poklesla v tomto časovém období z 5 % na 2,8 %, viz graf 1.

Graf 1

Vývoj míry nezaměstnanosti a míry dlouhodobé nezaměstnanosti v Evropské unii (EU-15) v letech 1994–2007

Pramen: Employment in Europe 2007, Brussels, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, October 2007.

6 Komplexní reforma trhu práce a sociální ochrany proběhla např. v Německu. Balík reformů pod názvem Hartz I – IV byl zaměřen na zjednodušené hledání práce nezaměstnanými, na snížení přístupu k dávkám a snížení veřejných výdajů do oblasti politiky zaměstnanosti.

Uplatnění donucovacího principu v systémech sociální ochrany bylo odrazem vývoje na evropských trzích práce, na nichž byl zaznamenán růst dlouhodobé a přetrvávající nezaměstnanosti jako výsledek sociálního parazitismu. Posílením donucovací funkce v národních systémech sociální ochrany evropských zemí došlo ke konvergenci těchto systémů, neboť ke změnám došlo jak v zemích, v nichž systémy sociální ochrany měly tradičně značný rozsah a jejichž zdrojem financováno jsou daňové výnosy (Švédsko, Norsko, Finsko a Dánsko), tak i v zemích, ve kterých je míra jištění obyvatel závislá na výši pracovních příjmů a zdrojem financování jsou jak daňové výnosy, tak i povinné odvody do systému sociálního zabezpečení (Německo, Rakousko, Belgie, Francie). Sociální systémy uvedených zemí se postupně přibližují k systémům sociální ochrany liberálních zemí (velká Británie, Irsko), které jsou založeny na myšlence osobní odpovědnosti jednotlivce za životní situaci, v níž se nachází. V případě sociální události nastupuje stát jako poslední instance, a to až v případě, že není jedinec (či jeho rodina) schopen postarat se o sebe sám. Role státu je zde reziduální, jeho intervence do sociální oblasti jsou minimální. Stát blahobytu se tím v evropských zemích proměnil spolu s měnícími se podmínkami na pracovních trzích.

4. Změny v české sociální praxi

Obdobný vývoj systému sociální ochrany, který byl zaznamenán v zemích Evropské unie v 90. letech lze sledovat i v českých podmínkách, i když s určitým časovým zpožděním. Po roce 1989 proběhla ve většině postsocialistických států ekonomická transformace, jejímž cílem byla přeměna neefektivně fungující centrálně řízené ekonomiky na efektivní ekonomiku tržní. Tato přeměna vyvolala již ve svém počátku obavu, že bude spojena s negativními sociálními jevy. Nejistotu vyvolávaly především obavy z vysoké nezaměstnanosti a z následné chudoby části obyvatelstva v důsledku ztráty zaměstnání. Proto byl již v roce 1990 souběžně se scénářem ekonomické reformy vypracován i scénář sociální reformy.⁷ Sociální reforma byla zaměřena na vytvoření záchranné sociální sítě sloužící k ochraně obyvatelstva před dopady ekonomické transformace.

Záchranná sociální síť akcentovala ochranu a zajištění obyvatelstva v případě ztráty zaměstnání. Tím se však vytvořil stav, kdy na sociální příjmy bylo možno „dosáhnout“ snadno a jejich výše – za určitých podmínek – mohla být i vyšší než reálně dosažitelné příjmy pracovní. Rychlý růst dlouhodobé nezaměstnanosti od konce 90. let se však stal podnětem ke změně systému sociální ochrany. V roce 2007 došlo k odklonu od zabezpečovací funkce systému sociální ochrany směrem k donucovací funkci s cílem vytěsnit skupinu dlouhodobě nezaměstnaných ze závislosti na sociálních dávkách.

5. Vývoj příjmové nerovnosti a chudoby v období sociálně-ekonomických změn

Záchranná sociální síť, jejímž cílem bylo ochránit obyvatelstvo především před propadem do chudoby při ztrátě zaměstnání, svůj úkol v 90. letech splnila, což lze

⁷ Scénář ekonomické reformy a Scénář sociální reformy byly společně předloženy Federálnímu shromáždění v září 1990. Scénář sociální reformy byl otištěn v Hospodářských novinách 4. 9. 1990.

prokázat na vývoji příjmové nerovnosti a rozsahu chudoby v období vysokého růstu nezaměstnanosti, ke kterému došlo ve druhé polovině 90. let.

Tabulka 1

Změny v příjmové nerovnosti⁸ v období od poloviny 80. let do poloviny 90. let a v období od poloviny 90. let do roku 2000

Období	Vysoký pokles	Střední pokles	Nízký pokles	Beze změny	Nízký růst	Střední růst	Vysoký růst
Polovina 80. let – polovina 90. let		Španělsko	Dánsko	Rakousko	Belgie	Česká republika	Itálie
				Francie	Německo	Finsko	
				Řecko	Lucembursko	Maďarsko	
				Irsko	Švédsko	Nizozemsko	
						Norsko	
						Portugalsko	
						Velká Británie	
Polovina 90. let – rok 2000			Francie	Česká republika	Rakousko		
			Irsko	Německo	Dánsko		
			Polsko	Maďarsko	Řecko		
				Itálie	Norsko		
				Lucembursko	Velká Británie		
				Portugalsko			
				Nizozemsko			

Pramen: Social Inclusion and Income Distribution in the European Union, Monitoring Report prepared by the European Observatory on the Social Situation – Social Inclusion and Income Distribution Network, European Commission Directorate-General „Employment, Social Affairs and Equal Opportunities“ Unit E1 – Social and Demographic Analysis, December 2006, s. 5.

Počátkem ekonomické transformace se odhady o očekávaném vývoji nezaměstnanosti pohybovaly ve třech variantách: 3 %, 6 %, 12 % (Záchranná sociální síť a přizpůsobování mzdových a sociálních příjmů vývoji životních nákladů, 1991, s. 3). Vývoj na trhu práce tyto odhady potvrdil, neboť hned v počátku ekonomické transformace nastala „... změna poměrů, kdy z dlouhodobě trvajících nedostatků pracovních sil se téměř okamžitě objevuje jev, který byl do té doby neregistrovaný, skrytý existující, avšak do slovníku centrálně plánované ekonomiky nepatřící a tímto jevem byla nezaměstnanost“ (Spěváček a kol., 2002, s. 248). V první polovině 90. vykazovala nezaměstnanost nízké hodnoty, pohybovala se kolem 4 % a přispívala k tomu, že ekonomická transformace byla označována jako „český

8 Hodnocení vývoje příjmové nerovnosti vychází ze změny Giniho koeficientu v daném období: vysoký růst/pokles udává změnu Ginino koeficientu větší než $\pm 12\%$, střední růst/pokles udává změnu Ginino koeficientu mezi $\pm 7\%$ – 12% , nízký růst/pokles udává změnu Giniho koeficientu $\pm 2\%$ – 7% , žádná změna udává změnu Ginino koeficientu $\pm 0\%$ – 2% .

zázrak“. K jejímu nárůstu došlo až ve druhé polovině 90. let, svého maxima dosáhla míra nezaměstnanosti v roce 1999, kdy dosáhla téměř 9 %.⁹

Příjmová nerovnost v průběhu 90. let sice vzrostla, ale k jejímu růstu došlo především v první polovině 90. let v důsledku liberalizace mezd a překonání mzdové nivelizace z období před rokem 1989. V období vysokého nárůstu nezaměstnanosti, ke kterému došlo až ve druhé polovině 90. let, však již zůstala příjmová nerovnost téměř beze změn, k čemuž přispívaly i vysoké výdaje na sociální dávky vyplácené chudým domácnostem. „I když trh práce po roce 1989 vytváří větší příjmové nerovnosti, stát tyto nerovnosti vyrovnává“ (Večerník, 2007, s. 50). Vývoj příjmové nerovnosti v České republice a srovnání s vybranými evropskými zeměmi, viz tabulka 1.

Z naměřené příjmové nerovnosti lze odvodit tzv. míru rizika chudoby (míru nízkých příjmů).¹⁰ Tento ukazatel vyjadřuje podíl osob, jejichž srovnatelný příjem¹¹ je nižší než hranice chudoby, která je stanovena jako 60 % srovnatelného mediánového příjmu, přičemž se sleduje míra rizika chudoby u příjmového rozložení bez sociálních transferů a po sociálních transferech. V roce 2001 činil podíl obyvatelstva pod stanovenou hranicí chudoby (v příjmovém rozložení po sociálních transferech) pouze 8 % obyvatelstva, v roce 2005 10 %. Tím se Česká republika řadí v Evropské unii k zemím, ve kterých je hodnota míry rizika chudoby jedna z nejnižších a to jak před sociálními transfery, tak po sociálních transferech, viz tabulka 2.

9 Zdroj dat: VŠPS – ČSÚ. Vývoj nezaměstnanosti lze sledovat na základě dvou datových zdrojů: (1) statistická data získaná na základě Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS), které zpracovává Český statistický úřad a (2) administrativní data, která poskytuje Ministerstvo práce a sociálních věcí. Obě časové řady, které popisují vývoj nezaměstnanosti, mají své opodstatnění a využití, avšak poskytují odlišné údaje o vývoji nezaměstnanosti. Rozdíly v počtu nezaměstnaných vyplývají z rozdílné definice pojmu „nezaměstnaná osoba“. Ve VŠPS je nezaměstnaná osoba definována na základě kritérií Mezinárodní organizace práce, což umožňuje mezinárodní srovnatelnost výsledků výběrového šetření. Nezaměstnaná osoba evidovaná ve statistice MPSV je definována národní legislativou, která stanoví pravidla registrace uchazečů o zaměstnání na úřadech práce, z odlišností národních právních norem vyplývá, že údaje z tohoto zdroje nejsou mezinárodně srovnatelné.

10 Míra rizika chudoby je ukazatel, který je používán pro měření rozsahu chudoby. V mezinárodních statistických výpočtech prováděných pod vedením Eurostatu je ukazatel definován následovně: „At-risk-of-poverty rate is defined as the share of persons with an equivalised disposable income below the at-risk-of-poverty threshold, which is set at 60 % of the national median equivalised disposable income (after social transfers). This share is calculated before social transfers (original income including pensions but excluding all other social transfers) and after social transfers (total income).“ Dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/basic/strind/socoh&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE&scrollto=822 (přístup 20. 6. 2008).

11 Srovnatelné příjmy domácnosti jsou čisté příjmy domácnosti převedené na spotřební jednotku dané domácnosti. Spotřební jednotky se používají pro vyjádření tzv. úspor z počtu (množství) ve vícečetných domácnostech s cílem zajistit korektní setřídění domácností na příjmové škále. K ohodnocení úspor z počtu (množství) se využívají ekvivalenční stupnice. V mezinárodních statistických výpočtech prováděných pod vedením Eurostatu se používá stupnice Evropské unie, ve které je první dospělý v domácnosti ohodnocen koeficientem 1, každý další dospělý, či osoba starší 13 let, koeficientem 0,5 a každé dítě 13leté a mladší koeficientem 0,3. Součtem těchto koeficientů je každé domácnosti přiřazen určitý počet spotřebních jednotek, pomocí kterých jsou čisté příjmy domácností srovnány (porovnány).

Tabulka 2**Míra rizika chudoby před sociálními transfery v EU-25, EU-15 a středoevropských zemích v roce 2001–2005 (v %)**

	Míra rizika chudoby před sociálními transfery v %		Míra rizika chudoby po sociálních transferech v %	
	2001	2005	2001	2005
EU-25	24	26	16	16
EU-15	24	26	15	16
Česká republika	18	21	8	10
Maďarsko	17	29	11	13
Polsko	31	30	16	21
Slovensko		22		13

Pramen: Strukturální ukazatele Evropské unie, míra nízkých příjmů.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE/basic/strind/socohe/sc022.

6. Dávky na ochranu chudých domácností poskytované v rámci záchranné sociální sítě a jejich vliv na eliminaci chudoby

Nízká míra rizika chudoby byla zachována – i přes velký nárůst nezaměstnanosti v druhé polovině 90. let – velmi rychlým vytvořením velkorysých sociálních dávek, které se staly již od roku 1991 součástí záchranné sociální sítě. Záchranná sociální síť byla vytvořena tak, že jednotlivec nebo rodina s nízkými nebo žádnými příjmy čerpají příslušné sociální dávky, jejichž cílem je ochrana před chudobou. Od roku 1991 začaly být součástí dávkového systému záchranné sociální sítě tyto dávky:

- podpory v nezaměstnanosti¹² poskytované v souladu se zákonem č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti v podpůrčí době, která byla stanovena v rozsahu 6 měsíců,
- dávky sociální potřeby poskytované v souladu se zákonem č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti lidem sociálně potřebným, tzn. těm, jejichž příjem byl nižší než jejich životní minimum stanovené podle zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu a svůj příjem si nemohli zvýšit vlastním přičiněním, především prací¹³, přičemž podmínku zvýšení příjmu vlastní prací žadatel o dávku naplnil již snahou získat práci a tuto snahu prokazoval registrací na úřadu práce.

12 Pojem „podpora v nezaměstnanosti“ byl oficiálně zaveden do české legislativy až v roce 2004 na základě přijetí zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. V r. 1991, kdy byla dávka tohoto charakteru do systému zavedena, byla označována jako „hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání“ a to na základě zákona č. 1/1991 o zaměstnanosti.

13 K dalším zákonným způsobům zvýšení příjmu patří řádné uplatnění zákonných nároků (např. nárok na starobní důchod, apod.) a pohledávek a prodej nebo jiné využití vlastního majetku.

Počet příjemců výše uvedených dávek nutně kopíroval v 90. letech nárůst nezaměstnanosti – k prudkému nárůstu počtu příjemců těchto dávek došlo v období 1996–1999, spolu s nárůstem nezaměstnanosti, viz tabulka 3.

Tabulka 3

Vývoj počtu příjemců dávek v nezaměstnanosti a sociálně potřebných příjemců, kteří pobírali opakované dávky sociální péče v letech 1996–2002¹⁴ (v tis.)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet registrovaných uchazečů o zaměstnání	161	220	312	443	470	444	477
Počet příjemců podpor v nezaměstnanosti	71	103	150	194	170	151	170
Počet sociálně potřebných příjemců	189	166	302	432	452	393	396

Pramen: Statistická ročenka trhu práce v České republice 2007. Správa služeb zaměstnanosti, Praha, březen 2008.

Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení ve vývojových řadách a grafech. MPSV, Praha, 2005.

V tabulce 3 je zachycen vývoj registrované nezaměstnanosti, tj. vývoj počtu uchazečů o zaměstnání registrovaných na úřadech práce (registrovaná nezaměstnanost vykazovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí). Pro analýzu čerpání dávek v nezaměstnanosti má využití těchto údajů svoje opodstatnění, neboť dávky v nezaměstnanosti jsou poskytovány pouze řádně registrovaným uchazečům o zaměstnání na úřadech práce.

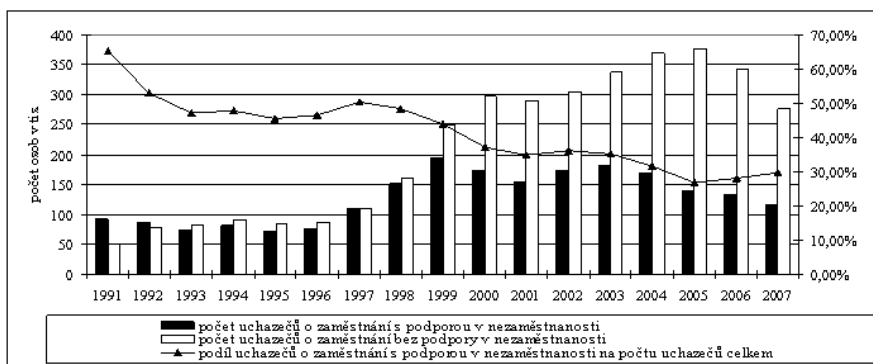
Spolu s růstem počtu uchazečů o zaměstnání, ke kterému došlo ve druhé polovině 90. let, rostl počet příjemců dávek v nezaměstnanosti. Nejnižší počet příjemců podpor v nezaměstnanosti, které začaly být vypláceny od roku 1991, byl zaznamenán v roce 1996 (71 tisíc uchazečů o zaměstnání) a počet nejvyšší v roce 1999 (téměř 194 tisíc osob). I když po roce 2000 zůstává počet registrovaných uchazečů o zaměstnání nadále vysoký, počet příjemců podpor v nezaměstnanosti pozvolna klesá, neboť v nezaměstnanosti setrvává stále více těch, kteří ztrácí na podporu nárok (setrvávají v nezaměstnanosti déle, než je podpůrná doba stanovená na 6 měsíců, po jejímž uplynutí nárok na dávku zaniká).

Pokles počtu příjemců podpor v nezaměstnanosti na celkovém počtu registrovaných uchazečů o zaměstnání je důsledkem nárůstu dlouhodobé nezaměstnanosti. Podíl příjemců podpory v nezaměstnanosti na celkovém počtu uchazečů o zaměstnání začal trvale klesat již od roku 1997. Zatímco v roce 1997 pobíralo dávky v nezaměstnanosti 51 % uchazečů o zaměstnání, v roce 2007 již necelých 30 %, viz graf 2.

14 Počet sociálně potřebných příjemců začal být sledován ve výkazech MPSV od roku 1996, v roce 2003 došlo ke změně metodiky jejich sledování. Zatímco v letech 1996 až 2002 byl počet příjemců sledován v roční periodicitě (tj. za celý rok) a za příjemce byl považován každý občan nebo každá rodina s nezaopatřenými dětmi, kterému (které) byla během roku poskytnuta alespoň jednou dávka, od roku 2003 začal být sledován počet příjemců měsíčně se opakujících dávek vždy v posledním měsíci každého kalendářního čtvrtletí. Tato změna metodiky znemožňuje vytvořit delší časovou řadu příjemců dávek.

Graf 2

Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání s podporou a bez podpory v nezaměstnanosti a vývoj podílu uchazečů o zaměstnání s podporou v nezaměstnanosti na počtu uchazečů celkem

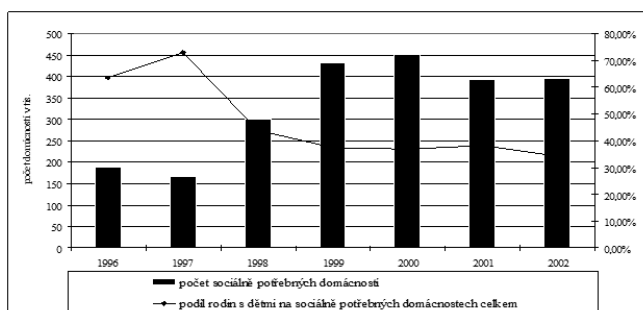
Pramen: Statistická ročenka trhu práce v České republice 2007. Správa služeb zaměstnanosti, Praha, březen 2008

Vedle podpor v nezaměstnanosti začaly být od roku 1991 vypláceny dávky sociální potřeby. K příjemcům těchto dávek začali patřit ti nezaměstnaní, kteří ztratili nárok na podporu v nezaměstnanosti, protože jejich délka nezaměstnanosti překročila podpůrnou dobu, nebo nezaměstnaní, jejichž podpora v nezaměstnanosti byla nižší než jejich životní minimum. Tito nezaměstnaní pobírali dávky sociální potřeby opakovaně a jejich podíl činil na celkovém počtu sociálně potřebných asi 70 % příjemců těchto dávek (další velkou skupinu tvořily neúplné rodiny s dětmi).

Vývoj počtu sociálně potřebných příjemců pobírajících dávky opakovaně – obdobně jako počet příjemců podpor v nezaměstnanosti – kopíroval v průběhu 90. let růst počtu uchazečů o zaměstnání, k prudkému nárůstu došlo v letech 1997–2000. Zatímco v roce 1997 pobíralo opakovaně dávky sociální potřeby pouze 166 tis. domácností, v roce 2000 již to bylo 452 tis. domácností.

Graf 3

Vývoj počtu sociálně potřebných domácností a vývoj podílu rodin s dětmi na sociálně potřebných domácnostech v letech 1996–2002

Pramen: Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení ve vývojových řadách a grafech. MPSV, Praha, 2005.

V druhé polovině 90. let došlo k velmi rozdílnému vývoji sociálně potřebných rodin s dětmi a sociálně potřebných domácností bez dětí. Tento odlišný vývoj byl dán tím, že od října roku 1995¹⁵ byl zaveden systém státní sociální podpory jako další pilíř sociálního zabezpečení, v jehož rámci začaly být od 1. 1. 1996 vypláceny chudým rodinám s dětmi dávky nazývané „dávky s chudinským prvkem“, mezi které patřil sociální příspěvek a přídavek na dítě ve zvýšené výměře. Tyto dvě dávky začaly „vytahovat“ chudé rodiny s dětmi nad životní minimum a proto byl nárůst sociálně potřebných rodin s dětmi v letech 1997–2000 mnohem pozvolnější než nárůst domácností bez dětí. Tím se také změnil vzájemný poměr mezi sociálně potřebnými rodinami s dětmi a sociálně potřebnými domácnostmi bez dětí, viz tabulka 4.

Tabulka 4

Vývoj počtu sociálně potřebných rodin s dětmi a domácností bez dětí v letech 1995–2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet sociálně potřebných rodin s dětmi	218	120	121	133	162	167	150	136
Počet sociálně potřebných domácností bez dětí	88	69	45	169	270	285	243	260
Podíl sociálně potřebných rodin s dětmi na sociálně potřebných domácnostech celkem v %	69,52	71,24	63,49	72,89	44,04	37,50	36,95	38,17

Pramen: Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení ve vývojových řadách a grafech. MPSV, Praha, 2006.

Program dávek státní sociální podpory pro rodiny s dětmi byl koncipován jako dávkový systém, jehož úkolem bylo podpořit příjem rodin při narození a výchově dětí tak, aby se nepropadaly pod hranici chudoby. Dávky určené pro chudé rodiny s dětmi, které začaly být vypláceny od počátku roku 1996, způsobily, že v roce 1996 poklesl počet sociálně potřebných rodin s dětmi oproti roku 1995 o polovinu (z 218 tis. rodin na 120 tis. rodin). Tím se však dávky státní sociální podpory zároveň staly určitou duplicitou k dávkám sociální potřeby a v určitých situacích poměrně snadno dosažitelným příjmem, neboť dávky státní sociální podpory jsou přiznávány na základě automatického procesu, při kterém se prokazují pouze příjmy, nikoliv majetková situace a/ nebo příčiny nízkých příjmů. Tyto sociální příjmy chudých rodin s dětmi se staly lehce „dostupné“, jejich výše se odvíjela od počtu nezaopatřených dětí¹⁶.

Dávkový systém záchranné sociální sítě (podpory v nezaměstnanosti, dávky sociální potřeby a dávky s „chudinským prvkem“ poskytované rodinám s dětmi)

15 Systém státní sociální podpory vstoupil v platnost v říjnu roku 1995, od tohoto data začaly být vypláceny dávky, které nebyly podmíněny výší příjmu společně posuzovaných osob. Dávky podmíněné výší příjmu společně posuzovaných osob, tj. dávky určené pro chudé rodiny s dětmi začaly být vypláceny od 1. 1. 1996.

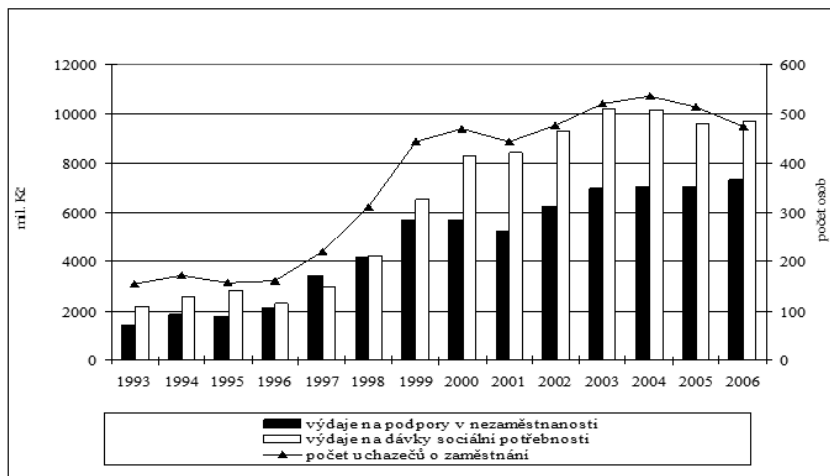
16 Součástí státní sociální podpory se od roku 1996 stala dávka, která byla určena všem chudým domácnostem, tj. rodinám s dětmi i domácnostem bezdětným. Touto dávkou se nově stal příspěvek na bydlení.

je vzájemně provázaný. Postupně, spolu s růstem dlouhodobé nezaměstnanosti začal klesat podíl příjemců podpor v nezaměstnanosti na celkovém počtu nezaměstnaných, což se však projevilo růstem počtu příjemců dávek sociální potřebnosti, neboť nezaměstnaní, kteří ztratili nárok na podporu v nezaměstnanosti, se „propadli“ do stavu sociální potřebnosti, a to obzvláště nezaměstnaní žijící v domácnosti bez dětí, neboť rodiny s dětmi byly před tímto „propadem“ ochráněny dávkami státní sociální podpory s „chudinským prvkem“, čímž se však tyto dávky státní sociální podpory staly duplicitou k dávkám sociální potřebnosti.

Spolu s růstem počtu uchazečů o zaměstnání rostly také v průběhu 90. let výdaje na tyto dávky. Růst výdajů proběhl zvláště ve 2. polovině 90. let, později se výdaje stabilizovaly spolu se stabilizací počtu uchazečů o zaměstnání. Výdaje na podpory v nezaměstnanosti vzrostly z 1,5 miliardy Kč v roce 1993 na víc než 7 miliard Kč v roce 2006, dávky z titulu sociální potřebnosti vzrostly ze 2 miliard Kč v roce 1993 na téměř 10 miliard Kč v roce 2006, viz graf 4.

Graf 4

Vývoj výdajů na podpory v nezaměstnanosti a dávky sociální potřebnosti v letech 1993–2006

Pramen: Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení ve vývojových řadách a grafech. MPSV, Praha, 2007.

6. Záchranná sociální síť a dlouhodobá nezaměstnanost

Záchranná sociální síť byla koncipována jako štedrý dávkový systém, který ochránil sociálně zranitelné skupiny obyvatelstva před propadem do příjmové nedostatečnosti, o čemž svědčí nízký rozsah chudoby (měřený nízkou mírou rizika chudoby), která byla zachována i přes velký nárůst nezaměstnanosti ve druhé polovině 90. let. Na druhé straně však soustředěná podpora obyvatelstva s nízkými příjmy a poměrně vysoká garance sociálních příjmů vytvořila v průběhu 90. let stav, pro který se vžil název sociální past

chudoby. Tato past začala odrazovat příjemce dávek od hledání a přijetí zaměstnání. Zvláště u osob s nízkou kvalifikací a s větším počtem dětí se začala projevovat určitá „strategie“ chování spočívající v nezájmu o málo placenou práci a v účelovém chování, které umožnilo příjemci dávek setrvat v sociálním systému.

Sociální past chudoby, která byla důsledkem vysoké sociální ochrany nezaměstnaných, se odrazila ve vysokém nárůstu dlouhodobé nezaměstnanosti. Údaje výběrového šetření o pracovní síle¹⁷ prokazují, že nárůst podílu dlouhodobě nezaměstnaných na celkovém počtu nezaměstnaných trvale rostl a od roku 2001 přesahuje 50 %. Znepokojující je rovněž skutečnost, že mezi nezaměstnanými je stabilní jádro těch, kteří jsou bez práce již řadu let. Podíl lidí, kteří nepracovali více než 8 let, nebo nepracovali nikdy, na celkovém počtu nezaměstnaných se v období 2005–2007 pohyboval kolem 16 %. Po roce 2004 došlo k poklesu nezaměstnanosti, který byl provázen poklesem absolutního počtu dlouhodobě nezaměstnaných. Proto je potřeba sledovat i ukazatel míry dlouhodobé nezaměstnanosti, který je podílem dlouhodobě nezaměstnaných na pracovní síle, viz tabulka 5.

Tabulka 5

Vývoj podílu dlouhodobé nezaměstnanosti na celkovém počtu nezaměstnaných a míry dlouhodobé a velmi dlouhodobé nezaměstnanosti v letech 1998–2006 (v %)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Podíl dlouhodobě nezaměstnaných na nezaměstnanosti	18,5	17,3	31,2	31,4	30,5	31,2	37,1	48,8	52,1	50,9	50,1	51,9	53,4	54,2	52,3
Míra nezaměstnanosti (15–64)	4,3	4,3	4,0	3,9	4,8	6,5	8,7	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3
Míra dlouhodobé nezaměstnanosti	0,8	0,7	1,2	1,2	1,5	2,0	3,2	4,1	4,2	3,7	3,8	4,2	4,3	3,9	2,8
Míra velmi dlouhodobé nezaměstnanosti (delší než 2 roky)						0,8	1,4	2,1	2,5	2,3	2,3	2,6	2,7	2,3	1,8

Pramen: ČSÚ – VŠPS.

Míra dlouhodobé nezaměstnanosti i přetrvávající nezaměstnanosti začala od roku 2006 klesat, avšak výrazný pokles byl zaznamenán v roce 2007, kdy byla přijata nová pravidla pro poskytování dávek v hmotné nouzi, jejichž cílem bylo snížit ochrannou funkci záchranné sociální sítě a podpořit její funkci novou, donucovací.

¹⁷ Výběrové šetření pracovních sil je prováděno Českým statistickým úřadem čtvrtletně od roku 1993. Šetření vychází z doporučení a definic Mezinárodní organizace práce (ILO) a z mezinárodní klasifikace postavení v zaměstnání (ICSE) a provádí se podle jednotné metodiky Eurostatu.

7. Donucovací princip v české sociální praxi

Přístup k sociálním dávkám je do značné míry určen „oficiální hranicí“ chudoby, kterou se v české sociální praxi v roce 1991 stalo životní minimum. Institut životního minima byl stanoven jako minimální hranice příjmu občana, pod níž nastává stav hmotné nouze a až do roku 2006 byl jediným kritériem při poskytování dávek sociální potřeby. Domácnosti, jejichž příjmy byly nižší než životní minimum a v nichž dospělí členové prokázali, že si nemohou zvýšit příjem vlastním přičiněním, tj. především prací, se ocitly ve stavu hmotné nouze a pobíraly dávky sociální potřeby.

V roce 2007 vstoupila v platnost nová pravidla poskytování dávek žadatelům, kteří se ocitli v hmotné nouzi¹⁸. Záměrem bylo zvýhodnit ty, kteří mají zájem pracovat a znevýhodnit ty, kteří sociální systém zneužívají. Proto byla vedle životního minima stanovena druhá, nižší „oficiální“ hranice chudoby, kterou se stalo existenční minimum. Zatímco životní minimum je definováno jako minimální hranice příjmů k zajištění základních potřeb, existenční minimum je definováno jako minimální hranice příjmů, která je nezbytná k zajištění základních potřeb na úrovni umožňující pouhé přežití. Pomoc v hmotné nouzi je nově koncipována tak, že osobám s nedostatečnými příjmy je zabezpečena pomoc, avšak s podmínkou, že bude zajištěna jejich motivace k soběstačnosti a odstranění jejich závislosti na sociálních dávkách.

Hlavní myšlenkou, na níž je pomoc v hmotné nouzi založena je zásada, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. Proto se základní dávka v hmotné nouzi, kterou je od roku 2007 tzv. příspěvek na živobytí, odvíjí od existenčního minima a výše dávky je navyšována systémem bonifikací v závislosti na snaze osoby v hmotné nouzi zvýšit si příjem svým vlastním přičiněním. Navíc byly zavedeny sankce vůči osobám, které odmítají vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se programů k řešení zaměstnání. Tyto osoby nárok na dávky v hmotné nouzi zcela ztrácí.

Dávky v hmotné nouzi pobírají ti uchazeči o zaměstnání, kteří ztratili nárok na podporu v nezaměstnanosti. Počet uchazečů o zaměstnání klesá již od roku 2005, ale v roce 2007, kdy došlo ke změně pravidel pro stanovení výše dávek v hmotné nouzi lze sledovat výrazný pokles uchazečů o zaměstnání, kteří jsou odkázáni na dávky hmotné nouze (uchazeči o zaměstnání bez nároku na podporu v nezaměstnanosti). Počet těchto uchazečů začal v průběhu roku 2007 klesat o více než 20 %, viz tabulka 6.

18 Vyplácení dávek v hmotné nouzi je od roku 2007 nově upraveno následujícími právními normami: zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Tabulka 6

Vývoj počtu registrovaných nezaměstnaných s podporou a bez podpory v nezaměstnanosti od 1. čtvrtletí 2006 do 1. čtvrtletí 2008

	I/2006	II/2006	III/2006	IV/2006	I/2007	II/2007	III/2007	IV/2007	I/2008
Uchazeči o zaměstnání s podporou o zaměstnání	153	123	118	129	130	107	103	113	109
Meziroční index poklesu (v %)	-0,7	-3,9	-6,4	-8,5	-15,0	-13,0	-12,7	-12,4	-16,2
Uchazeči o zaměstnání bez podpory o zaměstnání	361	328	336	319	300	263	261	241	227
Meziroční index poklesu (v %)	-6,5	-9,4	-10,8	-13,6	-16,9	-19,8	-22,3	-24,5	-24,3

Pramen: Statistická ročenka trhu práce v České republice 2007. MPSV, Správa služeb zaměstnanosti, 2008.

Příznivý vývoj snižování nezaměstnanosti nebyl ovlivněn pouze změnou ve stanovení a vyplacení dávek v hmotné nouzi, na které jsou odkázáni nezaměstnaní bez nároku na podporu v nezaměstnanosti, ale významným faktorem, který ovlivnil pokles nezaměstnanosti, byla výrazná tvorba pracovních míst, k níž v letech 2005–2007 došlo. V roce 2005 byl zvrácen dlouhodobý trend poklesu zaměstnanosti, který byl zaznamenán již od roku 1997, avšak růst poptávky po pracovní síle byl do značné míry uspokojen navýšeným počtem zaměstnaných cizinců, jejichž počet vzrostl ze 173 tis. v roce 2004 na 309 tis. v roce 2007, tj. téměř o 80 %. V roce 2007 přitom dosahoval počet nezaměstnaných stále ještě téměř 280 tis., z toho bylo 144 tis. dlouhodobě nezaměstnaných, viz tabulka 7.

Tabulka 7

Vývoj zaměstnanosti, počtu pracujících cizinců a nezaměstnanosti v letech 2000–2007

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Pracovní síla	5186	5145	5139	5132	5132	5174	5199	5198
Počet zaměstnaných	4732	4728	4765	4733	4707	4764	4828	4922
Počet zaměstnaných cizinců	165	168	162	168	173	219	251	309
Počet nezaměstnaných	454	418	374	399	426	410	371	276
Počet dlouhodobě nezaměstnaných	215	214	188	200	217	219	202	144

Pramen: VŠPS – ČSÚ.

Lze vyhodnotit, že v české společnosti je skupina dlouhodobě nezaměstnaných, která stojí zcela mimo trh práce, neúčastní se života „hlavního proudu“ společnosti, neboli skupina obyvatelstva, která je zcela v izolaci od společnosti.

Vytlačit tuto skupinu dlouhodobě nezaměstnaných od nezaměstnanosti směrem k zaměstnanosti bude vyžadovat další opatření v oblasti zaměstnanosti a sociální praxe. Účinným opatřením by však byla prevence dlouhodobé nezaměstnanosti pod heslem: „vrátit nezaměstnaného co nejrychleji na pracovní trh jeho aktivizací“. Cílem je zamezit, aby dlouhodobě nezaměstnaní předávali svým dětem zkušenost, že život na dávkách je běžným životním stylem.

Závěr

Nezaměstnanost se stala v Evropě jedním z nejpálčivějších témat. K významu těchto diskusí přispíval vývoj na evropských trzích práce, kde se koncem minulého století spolu s vysokým nárůstem nezaměstnanosti zvyšoval podíl dlouhodobě nezaměstnaných a osob dlouhodobě pobírajících sociální dávky. Obtížné se stalo zpětné začlenění dlouhodobě nezaměstnaných na trh práce, neboť nezaměstnaní vykazovali ztrátu pracovních dovedností, znalostí a návyků a také velmi nízkou motivaci či neochotu vystoupit z životního stylu „na sociálních dávkách“, který se jim stal běžným. Proto se evropské systémy sociální ochrany začaly proměňovat.

Koncem 90. let začíná řada evropských států snižovat ochrannou a zabezpečovací funkci systémů sociální ochrany a do centra pozornosti se dostává nová, donucovací funkce založená na ztíženém přístupu k sociálním dávkám. Důraz je položen na pružný pracovní trh, na odpovědnost jedince za sociální situaci, v níž se nachází a na preferenci aktivních a pracujících obyvatel před obyvateli pasivními, dobrovolně setrvávajícími v nezaměstnanosti.

V České republice lze rovněž sledovat proměnu systému sociální ochrany, i když s určitým časovým zpožděním. Počátkem 90. let byla vytvořena záchranná sociální síť, jejímž úkolem bylo ochránit obyvatelstvo před propadem do chudoby při ztrátě zaměstnání. Záchranná sociální síť svůj úkol splnila. I přes vysoký nárůst nezaměstnanosti ve druhé polovině 90. let zůstal rozsah chudoby v české společnosti velmi nízký, neboť příjmové nerovnosti vzniklé na pracovním trhu byly vyrovnávány štedrými sociálními dávkami. Postupně se však začaly vytvářet skupiny obyvatelstva zcela závislé na sociálních dávkách. V roce 2007 byla proto uvedena v platnost nová pravidla poskytování dávek v hmotné nouzi, jejichž cílem bylo snížit ochrannou funkci záchranné sociální sítě a podpořit její funkci donucovací. I když účinnost nových pravidel je možno vyhodnotit pouze v krátkém časovém období, lze sledovat výrazný pokles uchazečů o zaměstnání, kteří jsou odkázáni na dávky hmotné nouze (uchazeči o zaměstnání bez nároku na podporu v nezaměstnanosti), obdobně jako lze pomocí statistických dat sledovat výrazný pokles dlouhodobé nezaměstnanosti.

Přijetí nových pravidel poskytování dávek v hmotné nouzi, jejichž cílem bylo vytěsnit dlouhodobě nezaměstnané ze závislosti na sociálních dávkách, bylo nepochybně správným opatřením a stalo se významným faktorem, který ovlivnil snížení dlouhodobé nezaměstnanosti. Účinným opatřením by se však měla stát prevence dlouhodobé nezaměstnanosti, neboli nedopustit, aby si nezaměstnaní zvykli na „život na sociálních dávkách“ a tento životní styl předávali svým dětem.

Literatura

Bulletin No. 22. Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990–2007. Praha : VÚPSV, 2007.

ČSÚ: 1118-08 Cizinci v ČR 2008.

ČSÚ: 3111-07 Analýza trhu práce 2000 až 2006.

ČSÚ: 3103-08 Trh práce v ČR 1993–2007.

Employment in Europe 2007. Brussels : European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, October 2007.

KVIST, J. 2003. Reviewed work: Activating the Unemployed. A Comparative Appraisal of Work-Oriented Policies by Neil Gilbert; Rebecca A. van Voorhis. American Sociological Association 2003. *Contemporary Sociology*. 2003, vol. 32, no. 1.

Scénář ekonomické reformy. Scénář sociální reformy. 1990. *Hospodářské noviny*. 4. 9. 1990.

SPĚVÁČEK, V. aj. 2002. *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty*. Praha : Linde, 2002.

Statistická ročenka trhu práce v České republice 2007. 2008. Praha : MPSV, Správa služeb zaměstnanosti, březen 2008. ISBN 978-80-86878-64-5.

VEČERNÍK, J. 2007. *The Czech Labour Market: Changing Structures and Work Orientations. Sociological Studies*. Prague : Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2007. ISBN 978-80-7330-132-3.

VEČERNÍK, J. 2007. The Czech Labour Market: Historical, Structural and Policy Perspectives. *Prague Economic Papers*. 2007, no. 3.

Záchranná sociální síť a přizpůsobování mzdových a sociálních příjmů vývoji životních nákladů. *Hospodářské noviny*. 26. 2. 1991.

Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení ve vývojových řadách a grafech. Praha : MPSV, 2005.

LABOUR MARKET REFORMS AND CHANGES IN SOCIAL PROTECTION SYSTEMS: FROM WELFARE TO WORKFARE

Abstract: This paper deals with the situation on the European labour market and especially on the Czech labour market. It shows the impact of long-term unemployment – a crucial problem in contemporary European countries – on the economy and on the society and its integrity. Great attention is paid to the social parasitism of the long-term unemployed and to the conversion of social protection systems that started in the late 1990s, when the new principle of social protection systems – the coercive principle – was set up. The principal findings concern the decline in long-term unemployment both on the European labour market and on the Czech labour market after the conversion of the social protection systems. Last but not least, the paper deals with labour market flexibility.

Keywords: labour market, labour force, employment, unemployment, long-term unemployment, social protection, welfare, workfare, welfare benefits, work motivation, coercive measures

JEL Classification: J21, I31, I38